

อดีตและปัจจุบันงานอาสาศัมคร ของสำนักบัณฑิตอาสาศัมคร*

สกุณา บัณฑิตน์ **

๑. เกริ่นนำ

บทความนี้เป็นการทบทวนการดำเนินงานของสำนักบัณฑิตอาสาศัมครในรอบ ๓๙ ปี โดยถอดความมาจากบางส่วนของงานวิจัยถอดบทเรียนการจัดกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกอาสาศัมครของสำนักฯ ที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม เพื่อต้องการนำแนวคิด รูปแบบและวิธีการพัฒนาจิตสำนึกอาสาศัมครของ

* เรียบเรียงจากงานวิจัยเรื่อง รายงานผลการวิจัยแนวคิด รูปแบบและวิธีการพัฒนาจิตสำนึกอาสาศัมครในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรณีศึกษาการจัดกิจกรรมของสำนักบัณฑิตอาสาศัมคร โดย สกุณา บัณฑิตน์ และคณะ, ๒๕๕๐.

** นักวิชาการศึกษาและหัวหน้างานบริการศึกษา สำนักบัณฑิตอาสาศัมคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมของสำนักบัณฑิตอาสาสมัครไปเป็นรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมจิตสำนึกอาสาสมัครสำหรับเยาวชนคนหนุ่มสาวในสถาบันอุดมศึกษา

๒. การจัดการศึกษาและพัฒนากิจการของหลักสูตร

สำนักบัณฑิตอาสาสมัครดำเนินการจัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ตั้งแต่แรกตั้งในปี ๒๕๑๒ และปรับปรุงเรื่อยมาโดยมีพัฒนาการของหลักสูตรดังนี้

๒.๑ การจัดการศึกษาหลักสูตรระหว่างปี ๒๕๑๒ ถึง ปี ๒๕๑๓

เมื่อแรกเริ่มดำเนินโครงการประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ในปี ๒๕๑๒ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ คือ ๑) ฝึกฝนบัณฑิตไทยให้รู้จักเสียสละ บำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์ ๒) ให้บัณฑิตเกิดความเคยชินกับสภาพงาน และภาวการณ์ในชนบทและมีความสนใจที่จะปฏิบัติงานในชนบท และ ๓) ส่งเสริมความริเริ่มในงานที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

การจัดการศึกษาจึงมีลักษณะเป็นการเตรียมความพร้อมในภาควิทยาการ เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีความรู้ ความเข้าใจ หลักแนวคิดทฤษฎีทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองต่าง ๆ พอที่จะนำไปใช้ในการวิเคราะห์สภาพความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น และสามารถพิจารณาศึกษาวิเคราะห์เพื่อการทำสารนิพนธ์ได้ นอกจากนั้นยังมีการเตรียมความพร้อมให้บัณฑิตอาสาสมัครมีความเข้าใจและมีความสามารถในการปรับตัว เข้ากับวิถีชีวิตของชาวชนบทและมีความมั่นใจในความรู้ความสามารถเฉพาะบางประการที่จะนำไปใช้ในการทำงานให้เกิดประโยชน์ต่อชาวชนบท

๒.๒ การจัดการศึกษาหลักสูตรระหว่างปี ๒๕๑๓ ถึง ปี ๒๕๒๕

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้มีการปรับปรุงแก้ไขและเพิ่มเติมข้อความในวัตถุประสงค์ ทั้ง ๓ ประการใหม่ ดังนี้คือ ๑) ฝึกอบรมให้บัณฑิตไทยรู้จัก

เสียสละและบำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์ ๒) ให้บัณฑิตมีความเข้าใจ และคุ้นเคยกับสภาพสังคมชนบททั้งเกิดความสนใจที่จะปฏิบัติงานในชนบท และ ๓) ส่งเสริมให้บัณฑิตมีทักษะในมนุษยสัมพันธ์ และมีความริเริ่มในงาน ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และใช้ดำเนินการจัดการศึกษาจนถึงปี ๒๕๒๕

การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ที่ได้ดำเนินมานับแต่ปี ๒๕๑๓ จนถึงปี ๒๕๒๕ เป็นการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งปรับความรู้พื้นฐานระดับปริญญาตรีของ บัณฑิตอาสาสมัครที่มีความแตกต่างหลากหลายในสาขาวิชาให้มีความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดทฤษฎีทางสังคม การเมืองในระดับพื้นฐานมีความ เข้าใจลักษณะสังคมไทยและสังคมชนบท รวมทั้งได้เรียนรู้กระบวนการ ศึกษามุมชน

๒.๓ การจัดการศึกษาหลักสูตรระหว่างปี ๒๕๒๕ ถึง ปี ๒๕๓๕

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้มีการแก้ไขวัตถุประสงค์ใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ ประกอบด้วย ๑) เพื่อส่งเสริมบัณฑิตไทยให้มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับสังคมชนบท มีจิตสำนึกความรับผิดชอบ และความสามารถในการทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม ๒) เพื่อเปิดโอกาสและส่งเสริมให้บัณฑิตไทยได้ ทำงานในพื้นที่ชนบทและกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย วิทยาการที่เหมาะสมให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของตนเองได้ อันจะเป็นการส่งเสริมการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพ ๓) เพื่อส่งเสริมให้สถาบันอุดมศึกษาได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน ของหมู่บ้านที่บัณฑิตอาสาสมัครไปประจำอยู่ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการ พัฒนาการเรียนการสอนและการวิจัยในสถาบันอุดมศึกษา ตลอดจนการ วางแผนพัฒนาระดับชาติ ๔) เพื่อส่งเสริมและประสานการดำเนินงานด้าน การพัฒนาชนบทของหน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนในท้องถิ่นซึ่งจะเป็น ผลให้การพัฒนาชนบทตามนโยบายของรัฐ ได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและมี ประสิทธิภาพ

ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ครั้งนี้มีผลต่อวิธีการดำเนินงานในโครงการผลิตบัณฑิตอาสาสมัครของสำนักบัณฑิตอาสาสมัครอย่างชัดเจน เช่น มีการเปลี่ยนเกี่ยวกับสถานที่ปฏิบัติงานภาคสนามของบัณฑิตอาสาสมัคร กล่าวคือ มีการเจาะจงส่งบัณฑิตอาสาสมัครลงไปปฏิบัติงานสนามเฉพาะในเขตพื้นที่ชนบทยากจนเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีการปรับปรุงด้านวิธีการศึกษาชุมชนของบัณฑิตอาสาสมัคร และรูปแบบสารนิพนธ์ด้วย

๒.๔ การจัดการศึกษาหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๓๕ จนกระทั่งปัจจุบัน

หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ณ ปัจจุบันมีความมุ่งหมายเพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีการเรียนรู้สังคมจากสภาพความเป็นจริง และเพื่อเป็นฐานในการศึกษาวิเคราะห์ และทำความเข้าใจสังคมชนบทไทย ศึกษาแนวคิดการพัฒนาชนบท รวมถึงตลอดถึงการเรียนรู้เครื่องมือที่จะใช้ในการศึกษา วิเคราะห์ชุมชนและฝึกปฏิบัติงานในชุมชน วัตถุประสงค์ของหลักสูตรจึงกำหนดไว้เพื่อผลิตบัณฑิตในระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ให้เป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจในแนวคิด และวิธีการศึกษา และการพัฒนาโดยเน้นชุมชนชนบท และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ตลอดจนมีความสามารถที่จะทำงานประสานร่วมกับชาวบ้านและหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ และส่งเสริมให้บัณฑิตอาสาสมัคร เป็นผู้มีความหนักแน่นอดทน รู้จักเสียสละ มีความรับผิดชอบ มีมนุษยสัมพันธ์ และมีความคิดริเริ่มที่จะบำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์

๓. การจัดกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกอาสาสมัครยุคหลังปรับปรุงหลักสูตรปี พ.ศ. ๒๕๓๕

ภายหลังการปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ในยุคผู้ช่วยศาสตราจารย์ฉันทลักษณ์ ณ ป้อมเพชร เป็นผู้อำนวยการสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ได้มีการแบ่งโครงสร้างการทำงานในรูปคณะกรรมการเพิ่มขึ้น เกิดงานบริการวิชาการทางสังคมเพื่อทำหน้าที่จัดกิจกรรมอาสาสมัครอื่น ๆ กับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ นอกเหนือจาก

การจัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) เพียงกิจกรรมเดียว ดังนั้นในยุคนี้อาจเกิดกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกอาสาสมัครกับกลุ่มเป้าหมายเยาวชนคนหนุ่มสาวในรั้วมหาวิทยาลัยเกิดขึ้นหลายกิจกรรม เช่น โครงการนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม โครงการสัมผัสชนบท โครงการอบรมความรู้เกี่ยวกับชนบทให้กับนักศึกษาค่าย เป็นต้น

ในการดำเนินงานโครงการนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม นั้น สำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้ประสานฝ่ายการนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อขอสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานซึ่งมหาวิทยาลัยเห็นประโยชน์ของโครงการจึงสนับสนุนตลอดมาและเป็นการจัดสำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์โดยเฉพาะ

ส่วนโครงการสัมผัสชนบทและโครงการอบรมความรู้เกี่ยวกับชนบทให้กับนักศึกษาค่าย สำนักบัณฑิตอาสาสมัครจัดขึ้นเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ที่สำนักบัณฑิตอาสาสมัครมีความเชี่ยวชาญพิเศษถ่ายทอดให้กับเยาวชนคนหนุ่มสาวที่ต้องการเรียนรู้ชนบทและทำงานพัฒนาเพื่อสังคม ประกอบกับเป็นโอกาสที่ดีในการประชาสัมพันธ์หลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครด้วยสำนักบัณฑิตอาสาสมัครจึงริเริ่มโครงการดังกล่าวขึ้นโดยใช้งบประมาณของสำนักเองและประสานขอความช่วยเหลือจากภาคเอกชนบางส่วนของกลุ่มเป้าหมายของสองโครงการนี้เป็นกลุ่มหนุ่มสาวในรั้วมหาวิทยาลัยโดยไม่จำกัดสถาบันการศึกษา ทั้งนี้เพื่อต้องการสร้างเครือข่ายให้นักศึกษาเพื่อการทำงานอาสาสมัครต่อไปในภายภาคหน้าด้วย

ปัจจุบันสำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้รับการสนับสนุนงบประมาณลดน้อยลง โครงการอบรมความรู้เกี่ยวกับชนบทให้กับนักศึกษาค่ายจึงไม่ได้ดำเนินการ (ดำเนินการได้เพียง ๖ รุ่น) ส่วนโครงการสัมผัสชนบท สำนักบัณฑิตอาสาสมัครยังคงดำเนินการอยู่ แต่กลุ่มเป้าหมายเป็นเพียงนักศึกษาเฉพาะมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เท่านั้น เนื่องจากสำนักบัณฑิตอาสาสมัครปรับเปลี่ยนไปของงบประมาณจากกองทุนค่าธรรมเนียมการศึกษาของมหาวิทยาลัยซึ่งถูกกำหนดให้จัดกิจกรรมให้ได้เฉพาะนักศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตารางที่ ๑ แสดงพัฒนาการของหลักสูตรและการเริ่มกิจกรรมพัฒนา
จิตสำนึกอาสาสมัคร

ช่วงที่	สาระสำคัญของพัฒนาการ	เงื่อนไขสำคัญของหลักสูตร
๑ : ปี พ.ศ. ๒๕๑๒	วัตถุประสงค์เพื่อฝึกอบรมให้บัณฑิตเสียสละ รับผิดชอบต่อสังคมในพื้นที่ชนบทห่างไกลที่ถูกทอดทิ้ง	รับเฉพาะบัณฑิต ม.ธรรมศาสตร์
๒ : ปี พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๒๕	เพิ่มการปรับความรู้หลากหลายสาขาเพื่อให้บัณฑิตสามารถเข้าใจสังคมชนบทและเรียนรู้กระบวนการศึกษาชุมชน	รับบัณฑิตจากหลากหลายสถาบัน
๓ : ปี พ.ศ. ๒๕๒๖-๒๕๓๔	เพิ่มการเตรียมบัณฑิตเพื่อพัฒนาทักษะต่าง ๆ ให้พร้อมสำหรับการปฏิบัติงานและประสานงานพัฒนาโดยเน้นพื้นที่ชนบทยากจน	ปรับการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕
๔ : ปี พ.ศ. ๒๕๓๕-ปัจจุบัน	เน้นการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนและริเริ่มงานบริการวิชาการแก่สังคม สำนักฯ จัดหลักสูตรพัฒนาจิตสำนึกอาสาสมัคร เพิ่มดังนี้ ๔.๑ อาสาสมัครบริการสังคม (งานบริการวิชาการแก่สังคม) ๔.๒ สัมผัสชีวิตชนบท (งานบริการวิชาการแก่สังคม) ๔.๓ อบรมความรู้เกี่ยวกับชนบทไทย (งานบริการวิชาการแก่สังคม) ๔.๔ เรียนรู้ร่วมกันสรรค์สร้างชุมชน (งานบริการวิชาการแก่สังคม)	สำนักฯ เพิ่มภารกิจในการทำงาน คือ สร้างงานบริการวิชาการแก่สังคมขึ้นนอกเหนือจากภารกิจหลักคือการจัดการศึกษาหลักสูตร ป.บอ.

๔. รูปแบบและวิธีการจัดกิจกรรม

๔.๑ หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) จากวัตถุประสงค์ของหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ที่ต้องการให้บัณฑิตอาสาสมัครได้ศึกษา เรียนรู้ ทำความเข้าใจ สังคมชนบท บังเกิดสำนึกความรับผิดชอบ และมีความสามารถในการทำงาน เพื่อส่วนรวม โดยการให้โอกาสศึกษาเรียนรู้และฝึกปฏิบัติด้วยตนเองนั้น ดังนั้น การจัดการศึกษาจึงมีลักษณะเป็นการเตรียมความพร้อมในภาควิชาการ เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีความรู้ ความเข้าใจ หลักแนวคิดทฤษฎีทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองต่าง ๆ พอที่จะนำไปใช้ในการวิเคราะห์สภาพความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น และสามารถพิจารณาศึกษาวิเคราะห์เพื่อการทำสารนิพนธ์ได้ นอกจากนี้ยังมีการเตรียมความพร้อมให้บัณฑิตอาสาสมัครมีความเข้าใจและมีความสามารถในการปรับตัว เข้ากับวิถีชีวิตของชาวชนบทและมีความมั่นใจในความรู้ความสามารถเฉพาะบางประการที่จะนำไปใช้ในการทำงานให้เกิดประโยชน์ต่อชาวชนบท

การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) จึงประกอบด้วยภาคการศึกษาใหญ่ ๆ ๓ ภาค คือ

ภาควิชาการ เป็นการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งปรับความรู้พื้นฐานระดับปริญญาตรีของบัณฑิตอาสาสมัครที่มีความแตกต่างหลากหลายในสาขาวิชาให้มีความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดทฤษฎีทางสังคม การเมืองในระดับพื้นฐานมีความเข้าใจลักษณะสังคมไทยและสังคมชนบท รวมทั้งได้เรียนรู้กระบวนการวิธีการศึกษาชุมชน การอบรมภาควิชาการ (๑๗ สัปดาห์) นี้ บัณฑิตอาสาสมัครศึกษางานรายวิชา ๕ รายวิชา คือ วิชาความรู้ว่าด้วยสังคมไทย การพัฒนาชนบทไทย การศึกษาวิจัยทางสังคม จิตวิทยาสังคม และเทคนิคการทำงานในชนบท ใน ๒ วิชาแรก คือ วิชาความรู้ว่าด้วยสังคมไทย และการพัฒนาชนบทไทยเป็นการให้ความรู้แก่บัณฑิตอาสาสมัครในภาพกว้างเพื่อจะได้เข้าใจบริบทของสังคมไทยและการพัฒนาที่มีมาอย่างต่อเนื่องและส่งผลจนถึงปัจจุบัน สำหรับใน ๓ วิชาต่อมาคือการศึกษาวิจัยทางสังคม

จิตวิทยาสังคม และเทคนิคการทำงานในชนบท จัดเพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีเครื่องมือและมีทักษะในการเรียนรู้ เข้าใจสังคมและสามารถทำงานร่วมกับชุมชนที่เข้าไปศึกษาได้อย่างเป็นประโยชน์และก่อเกิดสำนึกที่ดีต่อชุมชนและตนเอง

นอกจากนี้ระหว่างการอบรมภาควิชาการ ได้กำหนดให้บัณฑิตอาสาสมัครพักค้างร่วมกัน ณ ศูนย์ฝึกอบรมของสำนักบัณฑิตอาสาสมัครรังสิต เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ และฝึกฝนการอยู่ร่วมกัน ฝึกการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมฝึกทักษะทางสังคมและทักษะชีวิตเป็นการเตรียมตัวสำหรับการปฏิบัติงานสนามในหมู่บ้านอีก ๗ เดือนข้างหน้า กิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมฝึกพูด การฝึกนำการประชุม ฝึกการจับประเด็น ฝึกการนำเสนอเรื่องราวและฝึกการทำงานกลุ่ม เป็นต้น

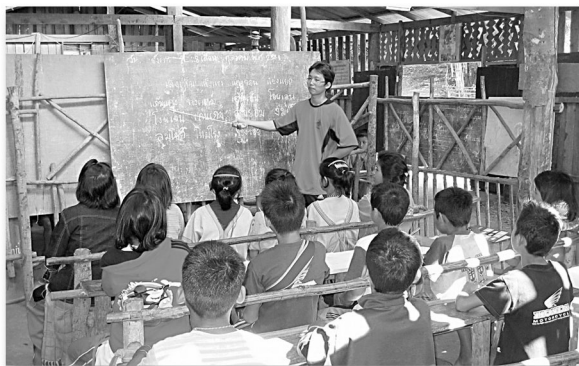

การอบรมภาควิชาการสำหรับบัณฑิตอาสาสมัคร (มธ.ศูนย์รังสิต)

ในช่วงการอบรมภาควิชาการนี้ การจัดการเรียนรู้จะเน้นให้บัณฑิตอาสาสมัครได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง จึงมีการพานักศึกษาไปศึกษาดูงานตามประเด็นร้อนของสังคมเป็นระยะในแต่ละรายวิชาไม่ต่ำกว่า ๓ ครั้ง นอกจากนี้ก่อนลงปฏิบัติงานสนาม ยังได้มีการจัดให้นักศึกษาไป

ทดลองใช้ชีวิตในหมู่บ้านชนบท ประมาณ ๒ อาทิตย์เป็นการฝึกการปรับตัว ฝึกการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน และฝึกการบริการชุมชนให้พร้อมก่อน ลงปฏิบัติงานสนามจริง นอกจากการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีความรู้ความสามารถทางด้านทฤษฎีและทักษะบางประการแล้ว สำนักบัณฑิตอาสาสมัครยังได้จัดการเรียนการสอนในลักษณะที่เป็นการจัดการอบรมแบบเข้ม เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีความรู้ ความเข้าใจ บังเกิดความมั่นใจในการทำงานและใช้ชีวิตในชุมชนชนบท การจัดการศึกษาในส่วนนี้คือ การจัดการเรียนการสอน ลักษณะวิชาเฉพาะเพื่อการปฏิบัติงานภาคสนาม

ภาคปฏิบัติงานสนาม สำนักบัณฑิตอาสาสมัครกำหนดให้บัณฑิตอาสาสมัครทุกคนต้องปฏิบัติงานภาคสนามในชนบทที่ห่างไกล ขาดแคลนบุคลากร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครแต่ละคนได้ฝึกการปรับตัวใช้ชีวิตในชนบททำงานร่วมกับชาวชนบท และศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ สภาพความเป็นจริงที่ปรากฏในชนบทโดยอาศัยหลักแนวคิดทฤษฎีที่ได้ศึกษาเล่าเรียนในภาควิทยาการก่อนออกปฏิบัติงานภาคสนาม

บัณฑิตอาสาสมัครปฏิบัติงานสนาม: บทบาทครูอาสาบนพื้นที่สูง (เชียงใหม่)

การปฏิบัติงานสนาม กล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของหลักสูตรนี้ เนื่องจากบัณฑิตอาสาสมัครจะได้ใช้โอกาสนี้ในการพัฒนาตัวเองภายหลังที่ได้

เข้าสู่กระบวนการเตรียมความพร้อมมาระยะหนึ่งแล้วว่าบัณฑิตอาสาสมัครจะสามารถศึกษา เรียนรู้และเข้าใจสังคมตามความรู้ที่ได้รับในช่วงการเตรียมความพร้อมได้มากนักน้อยเพียงใด กระบวนการฝึกปฏิบัติงานสนามก็คือให้บัณฑิตอาสาสมัครเลือกโครงการปฏิบัติงานสนามตามความสนใจของบัณฑิตอาสาสมัครแต่ละคน โดยบัณฑิตอาสาสมัคร ๑ คน จะรับผิดชอบในการศึกษาและบริการชุมชน ๑ หมู่บ้าน ส่วนการอบรมความรู้ตามโครงการปฏิบัติงานสนาม ประกอบด้วยโครงการภาครัฐ คือโครงการโภชนาการ โครงการองค์การบริหารส่วนตำบล และโครงการการศึกษานอกโรงเรียน สำหรับโครงการการศึกษานอกโรงเรียนนั้น ปัจจุบันได้ปรับเป็นเลือกพื้นที่ที่อยู่ในเขตภูเขาเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ในเขตภูเขามีความต้องการครูอาสามากกว่าพื้นที่อื่น ๆ ที่มีเจ้าหน้าที่เพียงพอแล้ว นอกจากโครงการภาครัฐแล้ว สำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้ปรับตามสถานการณ์ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงที่ปัจจุบันบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนมีมากขึ้นและพร้อม กับองค์กรชุมชนเข้มแข็งมากขึ้น สำนักบัณฑิตอาสาสมัครจึงประสานงานโครงการด้านองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชุมชนเพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครได้เข้าร่วมศึกษา เรียนรู้ และเข้าใจอย่างเท่าทันสถานการณ์ ตลอดระยะเวลา ๒๔ สัปดาห์หรือประมาณ ๗ เดือนของการปฏิบัติงานภาคสนามของบัณฑิตอาสาสมัคร สำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้สร้างกระบวนการช่วยเสริมการเรียนรู้ของบัณฑิตอาสาสมัครเกือบตลอดเวลาซึ่งกระบวนการนั้น ๆ ได้แก่

(๑) การเยี่ยมनिเทศโดยเจ้าหน้าที่สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร หลังจากบัณฑิตอาสาสมัครปฏิบัติงานภาคสนามได้ประมาณ ๑ เดือน อาจารย์และนักวิชาการศึกษาของสำนักบัณฑิตอาสาสมัครจะเดินทางไปเยี่ยมนิเทศในพื้นที่ปฏิบัติงานสนามของบัณฑิตอาสาสมัคร โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อช่วยให้คำแนะนำและช่วยแก้ปัญหาการปรับตัว การใช้ชีวิตในชนบท และการปฏิบัติงานภาคสนาม หลังจากเปิดโอกาสให้บัณฑิตอาสาสมัครได้ศึกษา เรียนรู้ และแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเองเป็นเวลา ๑ เดือน นอกจากนี้การเยี่ยมนิเทศงานโดยอาจารย์และนักวิชาการศึกษายังเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับบัณฑิตอาสาสมัครอีกด้วย

(๒) การเยี่ยมนิเทศโดยอาจารย์ที่ปรึกษา สำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้จัดอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ซึ่งเป็นอาจารย์จากคณะต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้แก่บัณฑิตอาสาสมัครทุกคนและในระหว่าง การปฏิบัติงานภาคสนามของบัณฑิตอาสาสมัครนั้น อาจารย์ที่ปรึกษา จะเดินทางไปเยี่ยมนิเทศเพื่อให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับการทำสารนิพนธ์ แก่บัณฑิตอาสาสมัคร ๑ หรือ ๒ ครั้ง

(๓) การสัมมนาระหว่างการปฏิบัติงานภาคสนาม สำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้เป็นผู้จัดดำเนินการสัมมนาระหว่างการปฏิบัติงานภาคสนามให้แก่บัณฑิตอาสาสมัครหลังจากบัณฑิตอาสาสมัครปฏิบัติงานภาคสนามไปได้ประมาณ ๒-๓ เดือน ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครที่ปฏิบัติงานในโครงการต่าง ๆ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นและช่วยกันแก้ปัญหาการปฏิบัติงานและการใช้ชีวิตในชนบท โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษาอาจารย์และนักวิชาการของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร และผู้แทนโครงการต่าง ๆ ที่บัณฑิตอาสาสมัครปฏิบัติงานเข้าร่วมการสัมมนา เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

(๔) การสัมมนาทางวิชาการประจำปี ถือเป็นกิจกรรมสำคัญสำหรับบัณฑิตอาสาสมัคร เนื่องจากได้มีการระบุไว้ว่าบัณฑิตอาสาสมัครทุกคนต้องเข้าร่วมการสัมมนาประจำปีหลังจากเสร็จสิ้นการปฏิบัติงานภาคสนามแล้ว การจัดการสัมมนานี้มีจุดมุ่งหมายที่จะให้บัณฑิตอาสาสมัครทุกคนที่ปฏิบัติงานในภูมิภาคโครงการและลักษณะการทำงานที่แตกต่างกัน ได้มาประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ความคิด และวิธีการทำงาน ซึ่งแต่ละคนได้มีโอกาสสัมผัส เรียนรู้ และปฏิบัติในช่วงการปฏิบัติงานภาคสนาม การประชุมสัมมนานี้บัณฑิตอาสาสมัครทุกคนจะมีโอกาสนำเสนอประสบการณ์ของตนต่อที่ประชุมและรับฟังความคิดเห็นข้อเสนอแนะต่าง ๆ จากผู้เข้าร่วมประชุมซึ่งทำให้นักบัณฑิตอาสาสมัคร สามารถสรุปบทเรียนต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

ภาคสารนิพนธ์ ในภาคการทำสารนิพนธ์ของบัณฑิตอาสาสมัครนั้น สำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้จัดอาจารย์ที่ปรึกษาให้แก่บัณฑิตอาสา

สมัครทุกคน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้อาจารย์ที่ปรึกษาให้คำแนะนำในการทำสารนิพนธ์แก่นักจิตอาสาสมัคร โดยเริ่มตั้งแต่การให้คำแนะนำในการเลือกประเด็นเรื่องที่จะศึกษาเพื่อการเขียนสารนิพนธ์ ให้คำแนะนำตรวจสอบวัตถุดิบในการศึกษากระบวนการวิธีการศึกษา ติดตามการศึกษารวบรวมข้อมูล รวมทั้งให้คำแนะนำในการเขียนและตรวจแก้ไขสารนิพนธ์ ก่อนที่บัณฑิตอาสาสมัครจะนำเสนอเพื่อขอสอบสารนิพนธ์

๔.๒ หลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม

จากวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่กำหนด เพื่อส่งเสริมให้นักศึกษาสนใจใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ตามเงื่อนไข เวลา ความรู้ ความสามารถ และความสนใจของนักศึกษาแต่ละคน เปิดโอกาสให้นักศึกษาที่สนใจกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม ได้มีช่องทางเลือกอื่น ๆ ในการบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สังคม และสนับสนุนการทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ขององค์กรรัฐและเอกชนด้วยการจัดหาอาสาสมัครที่เหมาะสมเข้าทำงานอาสาสมัคร ตามเงื่อนไขที่เหมาะสมและเป็นไปได้ ดังนั้นรูปแบบและกระบวนการจัดกิจกรรมหลักของหลักสูตร ประกอบด้วย

๑) การอบรมเตรียมความพร้อมก่อนปฏิบัติงาน เพื่อปลูกฝังและเสริมสร้างอุดมการณ์อาสาสมัคร และสำนึกแห่งความรับผิดชอบและเสียสละเพื่อสังคม เน้นหาการอบรมประกอบด้วย แนวคิดอุดมการณ์อาสาสมัคร ความรู้ด้วยสังคมไทยและการพัฒนา และการทำงานพัฒนาขององค์กรภาครัฐและเอกชน

๒) การปฏิบัติงาน เพื่อเรียนรู้ปัญหาสังคมด้านต่าง ๆ ด้วยการลงไปร่วมปฏิบัติงานจริงในโครงการต่าง ๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชน ไม่น้อยกว่าคนละ ๑๐๐ ชั่วโมง

๓) การสรุปทบทเรียน ประสพการณ์การทำงานและการเรียนรู้สภาพปัญหาสังคม

ในระหว่างการปฏิบัติงาน โครงการได้จัดให้มีกระบวนการหนุนเสริม ดังนี้

(๑) อาจารย์นิเทศ อาจารย์นิเทศนี้จะประกอบด้วยอาจารย์และนักวิชาการศึกษาประจำสำนักบัณฑิตอาสาสมัครรับผิดชอบนักศึกษาที่ปฏิบัติงานแต่ละองค์กรโดยเฉลี่ยประมาณ ๓-๕ คน ทำหน้าที่ประสานงานกับองค์กรและเยี่ยมนิเทศงานระหว่างการปฏิบัติงานกับองค์กรต่าง ๆ เพื่อเสริมกำลังใจ คอยช่วยเหลือและให้คำแนะนำหากนักศึกษามีปัญหาต้องได้รับการแก้ไขทั้งในเรื่องการปรับตัวและการเรียนรู้งาน

(๒) การสัมมนาระหว่างปฏิบัติงาน เมื่อนักศึกษาปฏิบัติงานเป็นระยะเวลาครึ่งเทอมของโครงการ โครงการจะมีการจัดสัมมนาระหว่างปฏิบัติงาน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน และเพื่อรับกระบวนการทำงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ การสัมมนานี้จะประกอบด้วยนักศึกษา อาจารย์นิเทศและเจ้าหน้าที่ขององค์กรปฏิบัติงาน

(๓) การสัมมนาสรุปบทเรียนการเรียนรู้ กำหนดจัดเมื่อนักศึกษาปฏิบัติงานได้ตามเกณฑ์ที่กำหนดแล้ว เพื่อสรุปบทเรียนการเรียนรู้ของนักศึกษา องค์กรปฏิบัติงานและโครงการเพื่อหาแนวทางการจัดโครงการที่เหมาะสมต่อไป

จากการเข้าร่วมโครงการดังกล่าวคาดว่านักศึกษาจะได้ใช้ความรู้ความสามารถและความสนใจของตนในการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ได้เรียนรู้ทำความเข้าใจสังคมจากสภาพความเป็นจริงจากการทำงานอาสาสมัคร และเกิดความรับผิดชอบต่อสังคม พร้อมจะเป็นผู้ให้ในฐานะที่ตนเองได้ประโยชน์จากสังคมมากกว่าผู้อื่น รวมทั้งได้รู้จักตนเอง สังคมเรียนรู้ที่จะเข้าร่วมแก้ปัญหาและปรับปรุงตนเอง

๔.๓ หลักสูตรสัมพัชชีวิตรชนบท

หลักสูตรมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่และปลูกฝังอุดมการณ์จิตสำนึกอาสาสมัคร ดำรงไว้ซึ่งความเสียสละ พร้อมทั้งจะเรียนรู้ และช่วยเหลือผู้อื่น เสริมสร้างแนวคิดในการศึกษาชุมชน การทำงาน และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นและเพื่อเสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างนักศึกษาซึ่งกันและกัน เพื่อก่อให้เกิดเครือข่ายในการทำงานต่อไป

การดำเนินกิจกรรมโครงการแบ่งออกเป็น ๓ ภาคเช่นกันคือ

- ๑) การอบรมเตรียมความพร้อมก่อนเข้าชุมชนโดยเนื้อหาการอบรมประกอบด้วยแนวคิดและอุดมการณ์อาสาสมัคร การศึกษาชุมชนอย่างง่ายและรวดเร็ว เทคนิคการทำงานในชนบทและกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ ๒) การใช้ชีวิตร่วมกับชุมชน สัมผัสชุมชน และ ๓) การสรุปบทเรียนจากการสัมผัสชุมชน

ก่อนดำเนินการสำนักบัณฑิตอาสาสมัครจะคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมเพื่อให้นักศึกษาได้เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ พร้อมจัดให้นักศึกษาได้พักร่วมกับครอบครัวชาวบ้านเพื่อเป็นลูกหลานของชุมชน ในระหว่างอยู่ในชุมชนนักศึกษาจะได้ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้วิธีการทำงานชุมชนกับผู้นำชุมชนหรือบุคคลที่ทำงานเพื่อสังคมและร่วมกิจกรรมการพัฒนาและเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตที่งดงามของชาวชนบท

สำนักบัณฑิตอาสาสมัครจะมีระบบหนุนเสริมการเรียนรู้ของนักศึกษาโดย

- (๑) จัดให้มีอาจารย์ที่ปรึกษาระหว่างดำเนินกิจกรรมของโครงการ ทั้งนี้เพื่อคอยให้คำปรึกษาระหว่างอยู่ในชุมชน

- (๒) จัดสรุปบทเรียนการเรียนรู้ของนักศึกษาในวันสุดท้ายของโครงการ เพื่อประเมินผลการเรียนรู้ การดำเนินงานของโครงการเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมต่อไป

ทั้งนี้นักศึกษาที่เข้าร่วมโครงการจะได้เรียนรู้ในตัวเอง มีการปรับและพัฒนาตนเอง มีการคิดเป็นระบบ คิดถึงคนอื่นมากกว่าตนเองซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างจิตสำนึกอาสา สร้างเครือข่าย “คนทำดี” และเป็นการต่อยอดขยายผลสู่หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) หลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคมและกิจกรรมอื่นๆ ของสำนักบัณฑิตอาสาสมัครต่อไป

กลุ่มนักศึกษาโครงการสัมผัสชีวิตชนบท เรียนรู้เรื่องการทำไร่ข้าวโพดร่วมกับชาวบ้าน
(กาญจนบุรี)

๕. เปรียบเทียบกระบวนการจัดกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึก
อาสาสมัครของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร

	หลักสูตร ประกาศนียบัตร บัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร)	โครงการนักศึกษา อาสาสมัครบริการสังคม	โครงการสัมผัสชนบท
๑. แนวคิดการ ดำเนินงาน	ศึกษา (study) และบริการ ชุมชน (service)	เรียนรู้ประเด็นปัญหา สังคมจากประสบการณ์ ตรงโดยการทำงานร่วม กับองค์กรที่ทำงานเพื่อ ผู้ด้อยโอกาส	เรียนรู้ชุมชนจาก ประสบการณ์ตรงโดย การอยู่ร่วมกับชุมชน
๒. กลุ่มเป้าหมาย	บัณฑิตไทยไม่จำกัดสาขา วิชา	นักศึกษามหาวิทยาลัย ระดับปริญญาตรี	นักศึกษามหาวิทยาลัย ระดับปริญญาตรี

	หลักสูตร ประกาศนียบัตร บัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร)	โครงการนักศึกษา อาสาสมัครบริการสังคม	โครงการสัมผัสชนบท
๓. ระยะเวลา	๑ ปี	ปฏิบัติงานไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ชั่วโมง	๕-๗ วัน
๔. วัตถุประสงค์	เพื่อเรียนรู้สังคมจากสภาพความเป็นจริงและเพื่อเป็นฐานในการวิเคราะห์และทำความเข้าใจสังคม ชนบท ศึกษาแนวคิดการพัฒนาชนบทรวมตลอดถึงการเรียนรู้เครื่องมือที่จะใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน และส่งเสริมให้บัณฑิตอาสาสมัคร เป็นผู้มีความหนักแน่น อดทน รู้จักเสียสละ มีความรับผิดชอบ มีมนุษยสัมพันธ์ และมีความคิดริเริ่มที่จะบำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์	เพื่อส่งเสริมให้นักศึกษาสนใจใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ตามเงื่อนไข เวลา ความรู้ ความสามารถ และความสนใจของนักศึกษาแต่ละคน เปิดโอกาสให้นักศึกษาที่สนใจกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม ได้มีช่องทางเลือกอื่นๆ ในการบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สังคม และสนับสนุนการทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ขององค์กรรัฐและเอกชน ด้วยการจัดหาอาสาสมัครที่เหมาะสม เข้าทำงานอาสาสมัครตามเงื่อนไขที่เหมาะสมและเป็นไปได้	เพื่อเผยแพร่และปลูกฝังอุดมการณ์จิตสำนึกอาสาสมัคร ดำรงไว้ซึ่งความเสียสละ พร้อมทั้งจะเรียนรู้ และช่วยเหลือผู้อื่น เสริมสร้างแนวคิดในการศึกษาชุมชน การทำงาน และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น และเพื่อเสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างนักศึกษาซึ่งกันและกัน เพื่อก่อให้เกิดเครือข่ายในการทำงานต่อไป
๕. การติดตาม หนุนเสริม	มีระบบการนิเทศงาน มีระบบพี่เลี้ยง ระเบียบอาจารย์ที่ปรึกษาและมีระบบจัดกิจกรรมเสริมความรู้และสรุปบทเรียน	มีระบบการนิเทศงาน มีระบบอาจารย์นิเทศ มีระบบจัดกิจกรรมเสริมความรู้และสรุปบทเรียน	มีระบบอาจารย์ที่ปรึกษาและมีระบบจัดกิจกรรมเสริมความรู้และสรุปบทเรียน

	หลักสูตร ประกาศนียบัตร บัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร)	โครงการนักศึกษา อาสาสมัครบริการสังคม	โครงการสัมผัสชนบท
๖. การประเมิน ผล	สรุปบทเรียนการเรียนรู้ในรูป ของสารนิพนธ์ มีวุฒิทางการ ศึกษา	สรุปบทเรียนการเรียนรู้ โดยการสะท้อนการ เรียนรู้ในรูปของรายงาน และการจดบันทึก ประจำวัน และมอบ วุฒิบัตร	สรุปบทเรียนการเรียนรู้ รู้โดยการมีแบบ ประเมินจากผู้จัด กิจกรรม

จากตารางจะพบว่าทั้ง ๓ กิจกรรมนั้นมีรายละเอียดของกระบวนการดำเนินการทั้งที่เหมือนและแตกต่างกันประเด็นดังนี้

(๑) จุดมุ่งหมายของกิจกรรม ทั้ง ๓ หลักสูตรมีจุดมุ่งหมายหลัก คือการพัฒนาจิตสำนึกอาสาสมัครของนักศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ เพียงแต่มีความแตกต่างกันในระดับความเข้มข้นของการจัดกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกของแต่ละหลักสูตร (เสวนาระดมความคิดเห็นผู้ทรงคุณวุฒิ, ๒ สิงหาคม ๒๕๕๐) หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) จะให้ความสำคัญมากกว่าหลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม และหลักสูตรสัมผัสชีวิตชนบทตามลำดับ

(๒) แนวคิดในการดำเนินกิจกรรม ทั้ง ๓ หลักสูตรใช้แนวคิดเดียวกันในการดำเนินกิจกรรม คือ แนวคิด “ศึกษา” (Study) และ “บริการชุมชน” (Service) (เอกสารประชาสัมพันธ์หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๓๕) ในหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) การใช้แนวคิด “ศึกษา” จึงออกแบบการเรียนรู้ให้นักศึกษาได้เรียนรู้ทั้งจากห้องเรียนที่มีบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การใช้กระบวนการกลุ่มของนักศึกษาพร้อมกับจัดห้องเรียนทางสังคมให้นักศึกษาได้ไปสัมผัส ดังโครงการศึกษาดูงาน โครงการทดลองใช้ชีวิตในชนบท ในช่วงของการอบรมภาควิชาการ และเมื่อนักศึกษาลงปฏิบัติงานสนาม ภาระงานที่สำคัญของนักศึกษาในเบื้องต้น คือ การศึกษาเรียนรู้ชุมชน

และหลักสูตรสัมพันธ์ชนบท (เอกสารโครงการสำหรับหลักสูตร นักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม ประจำปี ๒๕๔๙) ดำเนินกิจกรรมโดย ยึดแนว “ศึกษา” เช่นเดียวกัน คือ จัดกระบวนการเรียนรู้โดยให้นักศึกษาได้ มีประสบการณ์ตรงในพื้นที่ ให้นักศึกษาได้ศึกษาเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ของสังคม

ส่วนแนวคิด “การบริการชุมชน” นั้นสืบเนื่องมาจากแนวความคิดของอาจารย์ปวย อึ้งภากรณ์ (โครงการที่ผมรัก, ๒๕๑๗) ที่กล่าวโดยสรุปว่า “การไปอยู่คนเดียวในชุมชน โดยบทบาทของการทำงานโครงการ จะช่วยฝึก ให้นักศึกษาริเริ่มทำงานบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน การปฏิบัติงานกับชุมชน จะเป็นการสร้างสำนึกของความเสียสละ” ดังนั้น การจัดกิจกรรมของทั้ง ๓ หลักสูตร จึงจัดกระบวนการให้นักศึกษาได้ร่วมงานบริการชุมชนกับหน่วยงาน กับชุมชนที่ตนเองเข้าไปเรียนรู้

(๓) กลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายของ ๓ หลักสูตร มีความแตกต่างกันระหว่างหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) กับ หลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม และหลักสูตรสัมพันธ์ชีวิตชนบท

หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) จะรับ นักศึกษาที่จบปริญญาตรีแล้ว จากทุกสถาบันการศึกษา และทุกสาขาวิชา ส่วนอีก ๒ หลักสูตร จะรับเฉพาะนักศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์เท่านั้น

การจัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) เป็นภารกิจหลักขององค์กรตั้งแต่แรกก่อตั้ง แต่สำหรับ ๒ หลักสูตร ที่กลุ่มเป้าหมายเป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นั้น กิจกรรม ๒ หลักสูตรนี้ เกิดจากการระดมความคิดของเจ้าหน้าที่ในองค์กร ที่เห็นสถานการณ์ของเยาวชนคนหนุ่มสาว โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ไม่ค่อยสนใจประเด็นปัญหาของสังคมมากนัก ประกอบกับพบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ส่วนใหญ่ไม่รู้จักชนบท แม้ว่าจะมาจาก ชนบทก็ตาม สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร จึงร่วมกันจัดหลักสูตร ๒ หลักสูตรนี้ ขึ้นมา โดยหลักสูตรสัมพันธ์ชีวิตชนบท กำหนดจัดกิจกรรมให้นักศึกษาได้รู้จัก

ชนบท เรียนรู้และสัมผัสชีวิตคนชนบท และร่วมงานพัฒนาชุมชนตามโอกาสที่เอื้ออำนวย ถือได้ว่าเป็นการจุดประกายให้นักศึกษามีสำนึกรักท้องถิ่น ส่วนหลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร จัดโครงการโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งเน้นสร้างนักศึกษาให้เป็นอาสาสมัคร โดยประสานหาช่องทางให้นักศึกษาได้ทำงานบนหลักการอาสาสมัครร่วมกับองค์กรที่ทำงานเพื่อสังคม

(๔) ระยะเวลาและภารกิจของอาสาสมัคร ทั้ง ๓ หลักสูตรมีช่วงระยะเวลาและภารกิจแตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ของแต่ละหลักสูตร จากวัตถุประสงค์เฉพาะของแต่ละหลักสูตร จึงมีการออกแบบกิจกรรมระยะเวลา และภาระงานแตกต่างกัน แม้ว่าจุดมุ่งหมายจะเป็นจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ เพื่อ “เสริมสร้างสำนึกอาสาสมัครให้เกิดกับกลุ่มเยาวชนคนหนุ่มสาว”

(๕) กระบวนการหนุนเสริม ในการดำเนินกิจกรรมของ ๓ หลักสูตร จะมีระบบการหนุนเสริมระหว่างการทำงานทั้ง ๓ หลักสูตร แต่รูปแบบการหนุนเสริมจะแตกต่างกัน ดังนี้

- หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ในระหว่างการทำงานภาควิชาการ ตามข้อกำหนดของหลักสูตร ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๕ นักศึกษาจะต้องพักและใช้ชีวิตร่วมกันที่ศูนย์ฝึกอบรมสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร วัตถุประสงค์เพื่อฝึกให้นักศึกษาเป็นผู้มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ อดทน เสียสละ สามารถพึ่งตนเองได้และรู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ปลูกฝังคุณธรรมจิตสำนึกของการอยู่และการทำงานร่วมกัน เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ (ระเบียบของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยการเข้ารับการอบรมที่ศูนย์ฝึกอบรมของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร พ.ศ. ๒๕๒๙) ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินการบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร จึงกำหนดให้นักศึกษาศึกษาเป็นพี่เลี้ยงดูแลนักศึกษา โดยผลัดเปลี่ยนเวียนกันอยู่เวรเพื่อดูแลให้คำปรึกษาในการจัดกิจกรรมเตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ ระหว่างอบรมภาควิชาการ

ในระหว่างการปฏิบัติงานสนาม กระบวนการหนุนเสริมของหลักสูตรนี้ จะมีทั้งระบบพี่เลี้ยง และระบบอาจารย์ที่ปรึกษา ระบบพี่เลี้ยง จะหนุนเสริมในเรื่องการปรับตัว การใช้ชีวิตทั้งกับครอบครัวและชุมชน รวมถึงการปฏิบัติงานตามโครงการ (เอกสารประกอบการสัมมนา ก่อนออกปฏิบัติงานสนาม: บทบาทนักวิชาการศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๙) ในส่วนของอาจารย์ที่ปรึกษาของนักศึกษา หลักสูตรนี้นอกจากจะประกอบด้วยอาจารย์ประจำสำนักบัณฑิตอาสาสมัครแล้ว สำนักฯ ยังได้ประสานความร่วมมือกับคณาจารย์คณะต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้มาร่วมเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาด้วย ภายใต้หลักการที่ต้องการให้หลักสูตรเป็นช่องทางที่ให้อาจารย์มหาวิทยาลัย ได้มีโอกาสไปเรียนรู้สังคมชนบทพร้อม ๆ กับนักศึกษา และใช้ความรู้ความสามารถในการเสริมความรู้ให้กับนักศึกษาในการวิเคราะห์ชนบทควบคู่กันไปกับนักศึกษา (คู่มืออาจารย์ที่ปรึกษา พ.ศ. ๒๕๔๙) โดยปกติอาจารย์ที่ปรึกษา ๑ ท่าน จะรับผิดชอบนักศึกษา ๑ คน (ยกเว้นอาจารย์ประจำสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ที่บางปีต้องรับผิดชอบนักศึกษา มากกว่า ๑ คน ขึ้นอยู่กับจำนวนนักศึกษาในแต่ละปีการศึกษา)

สำหรับนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม กระบวนการหนุนเสริม จะมีอาจารย์นิเทศ ซึ่งประกอบด้วยอาจารย์และนักวิชาการศึกษาประจำสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร เป็นผู้ทำหน้าที่ประสานการทำงาน เสริมกำลังใจ และช่วยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการทำงานในองค์กรปฏิบัติงาน

ส่วนหลักสูตรสัมผัสชีวิตชนบทนั้น จะมีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบหลักสูตร เข้าร่วมกิจกรรมตลอดระหว่างอยู่ในชุมชน เปรียบเสมือนอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการอยู่ร่วมในชุมชนตลอดระยะเวลาสัมผัสชีวิตชนบท จนกระทั่งถึงการสรุปบทเรียนและประเมินผล เพื่อคอยประสานให้คำแนะนำ การปรับตัว การใช้ชีวิตกับครอบครัว การเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนต่าง ๆ

(๖) การสรุปบทเรียนการเรียนรู้จากคู่มือนักศึกษาทั้ง ๓ หลักสูตร มีข้อกำหนดว่านักศึกษาในหลักสูตรจะต้องสรุปบทเรียนการเรียนรู้ หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) สรุปบทเรียนการเรียนรู้ในรูปแบบของสารนิพนธ์ซึ่งเป็นข้อกำหนดของหลักสูตรการศึกษาที่เป็นทางการ (เอกสารหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ฉบับปรับปรุง

พ.ศ. ๒๕๓๕) สำหรับหลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคมและหลักสูตรสัมผัสชีวิตชนบทมีข้อกำหนดในวิธีดำเนินการเพื่อให้สรุปบทเรียนการเรียนรู้ในรูปของรายงานซึ่งรูปแบบรายงานอาจเป็นบันทึกการทำงานหรือเรื่องเล่าจากประสบการณ์การทำงาน

๖. การดำเนินงานและบทเรียนการจัดกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกอาสาสมัคร

ปัจจุบันสำนักดำเนินการจัดกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกอาสาสมัครอย่างต่อเนื่อง ๓ กิจกรรม เป็นหลักสูตรที่เป็นทางการ คือ หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) และหลักสูตรที่ไม่เป็นทางการ คือ หลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม และหลักสูตรสัมผัสชีวิตชนบทเท่านั้น ในการนำเสนอผลการดำเนินงาน และบทเรียนในการจัดกิจกรรมของ ๓ หลักสูตร ขอนำเสนอแยกเป็นรายกิจกรรมดังนี้

๖.๑ หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร)

หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) เป็นหลักสูตรระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต ใช้เวลาในการศึกษา ๑ ปี ในความรับผิดชอบของสำนักบัณฑิตอาสาสมัครซึ่งมีฐานะเทียบเท่าคณะหนึ่งในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หลักสูตรเริ่มดำเนินการจัดการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นต้นมา และมีการปรับปรุงเป็นระยะจนกระทั่งปรับปรุงเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งใช้มาจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๐) หลักสูตรได้ดำเนินการผลิตบัณฑิตอาสาสมัครมาแล้วจำนวนทั้งสิ้น ๓๔ รุ่น มีผู้สำเร็จการศึกษาทั้งสิ้น ๘๖๑ คน (สฤณา บัณฑิตรัตน์, ข้อมูลสรุปผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ๒๕๕๐)

จุดเด่นของหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) มีดังนี้

๑. เป็นหลักสูตรที่จัดกระบวนการให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ทำให้เกิดการเรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษา

เอกสารประชาสัมพันธ์หลักสูตร เอกสารประวัติความเป็นมาของสำนักบัณฑิตอาสาสมัครและจากการสนทนากลุ่มกับนักวิชาการการศึกษาที่เป็นที่เล็งบัณฑิตอาสาสมัครในกิจกรรมพูดคุยเรื่องการดำเนินงานจัดการศึกษาของหลักสูตรทุก ๆ วันศุกร์ในทุกสัปดาห์ พบความเห็นที่สอดคล้องกันว่าจุดเด่นของหลักสูตรนี้คือการให้บัณฑิตอาสาสมัครได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงโดยใช้แนวคิดการศึกษา และบริการชุมชน

๒. เป็นหลักสูตรที่เปิดโอกาสให้อาจารย์จากหลายคณะและหลากหลายสาขาได้มีช่องทางเรียนรู้สังคม โดยเฉพาะสังคมชนบทไปพร้อม ๆ กับการให้คำปรึกษาทางวิชาการแก่บัณฑิตอาสาสมัคร (คู่มืออาจารย์ที่ปรึกษาศึกษาบัณฑิตอาสาสมัคร, ๒๕๔๙)

ในส่วนของข้อจำกัดของหลักสูตร เนื่องจากระบบการจัดการศึกษาของหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) แบ่งช่วงระยะเวลา ๑ ปี เป็น ๓ ช่วง คือ ช่วงที่ ๑ อบรมภาควิชาการ จำนวน ๑๗ สัปดาห์ ช่วงที่ ๒ การปฏิบัติงานสนาม จำนวน ๒๗ สัปดาห์ และช่วงที่ ๓ การทำสารนิพนธ์ จำนวน ๘ สัปดาห์ ดังนั้นจึงขอเสนอขบเรียนและข้อจำกัดที่พบเป็นช่วงดังกล่าว

ช่วงที่ ๑ อบรมภาควิชาการ

ช่วงการอบรมภาควิชาการเป็นช่วงการเรียนงานรายวิชาจำนวน ๕ รายวิชา ประกอบด้วย วิชาจิตวิทยาสังคม วิชาเทคนิคการทำงานกับชาวชนบท วิชาการวิจัยทางสังคม วิชาความรู้ด้วยสังคมไทยและวิชาการพัฒนาชนบทไทย พร้อมกับการจัดกิจกรรมเสริมภาควิชาการในเรื่องการฝึกฟัง พูด ถาม เขียน และการทำงานกลุ่ม มีข้อจำกัด ดังนี้

๑. ช่วงเวลาในการเตรียมความพร้อมน้อยเกินไป ในการจัดสนทนากลุ่มกับบัณฑิตอาสาสมัครเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๔๙ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมว่าช่วงระยะเวลาไม่เหมาะสมกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดให้ ด้วยระยะเวลาที่จำกัดนี้กระบวนการเสริมภาควิชาการเป็นประโยชน์มากในการนำไปใช้ได้จริงในช่วงการปฏิบัติงานสนาม ในส่วนของการศึกษางานรายวิชานั้น บัณฑิตอาสาสมัครสะท้อนว่ารายวิชาที่ช่วยเสริม

ให้สามารถปฏิบัติงานสนามได้ดีคือกลุ่มวิชาที่เป็นเครื่องมือในการใช้ชีวิตในชุมชนและศึกษาชุมชน คือวิชาเทคนิคการทำงานกับชาวชนบท การศึกษาวิจัยทางสังคมและวิชาจิตวิทยาสังคม ส่วนวิชาที่เป็นความรู้ ความเข้าใจสถานการณ์ของสังคมนั้น บัณฑิตอาสาสมัครสะท้อนว่าเป็นประโยชน์แต่ยังไม่สามารถอธิบายความเชื่อมโยงของรายวิชาที่เรียนกับสถานการณ์จริงที่พบเห็นในชุมชนได้ดีพอ

๒. งบประมาณในการจัดกิจกรรม จากการออกแบบการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ตรงและได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนที่ได้รับการยอมรับทางสังคมว่าเป็นแบบอย่างของคนทำงานเพื่อสังคมนั้น กระบวนการต่าง ๆ ต้องใช้งบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ ปัจจุบันผู้บริหารของสำนักฯ ต้องขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากภาคเอกชนมาเสริมการจัดกิจกรรมเพื่อเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์

ช่วงที่ ๒ การปฏิบัติงานสนาม

ในการปฏิบัติงานสนามของบัณฑิตอาสาสมัครใช้ระยะเวลาประมาณ ๒๗ สัปดาห์ หลังจากบัณฑิตอาสาสมัครสำเร็จการศึกษาในส่วนงานรายวิชาแล้ว สำนักฯมีกระบวนการจัดการศึกษามาสอดคล้องดังนี้ คือ (๑) การกำหนดพื้นที่ปฏิบัติงานสนามโดยการสำรวจพื้นที่ของบุคลากรของสำนักฯ (๒) เกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ ต้องเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมของโครงการในการเอื้อให้เกิดการเรียนรู้และต้องมีพี่เลี้ยงในการให้คำปรึกษาแนะนำได้อย่างใกล้ชิด (๓) การเตรียมความพร้อมก่อนออกปฏิบัติงาน นอกจากเตรียมความพร้อมภาคทฤษฎีแล้ว (การศึกษางานรายวิชา) ได้มีการอบรมความรู้ตามโครงการปฏิบัติงานเพื่อทำความเข้าใจถึงภาระงานและรายละเอียดของการดำเนินงานโครงการในเบื้องต้น (๔) การนิเทศงานโดยอาจารย์ที่ปรึกษาและนักวิชาการการศึกษา (พี่เลี้ยง) เป็นการเยี่ยมพื้นที่เพื่อเสริมกำลังใจในการปฏิบัติงาน ทั้งดูแลเรื่องการใช้ชีวิตในครอบครัวและชุมชน พร้อมกับการศึกษาเรียนรู้ชุมชน (๕) การจัดสัมมนาระหว่างการทำงานสนาม เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การใช้ชีวิตในชุมชนและการปฏิบัติงานตามโครงการ พร้อมกับการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับ

สารนิพนธ์ที่สนใจจะศึกษา และ (๖) การสัมมนาทางวิชาการประจำปีภายหลังเสร็จสิ้นการปฏิบัติงานสนามแล้ว

จากการศึกษาผลการวิจัยการปรับปรุงหลักสูตรในส่วนการปฏิบัติงานสนามโดย อาจารย์ ดร.นภาพร อติวานิชยพงศ์และคณะ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ รวมถึงผลการสนทนากลุ่มบัณฑิตอาสาสมัครเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๕๐ พบว่ามีข้อจำกัดหลายประการดังนี้

๑. ข้อจำกัดของโครงการปฏิบัติงานสนาม ปัจจุบันสำนักประสานโครงการปฏิบัติงานหลายรูปแบบ ทั้งโครงการที่มีภาระงานชัดเจนในการเชื่อมต่อการให้ของอาสาสมัคร เช่น โครงการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “เป็นครูอาสาบนดอยสูง” ทั้งโครงการที่เข้าไปเรียนรู้ เช่น โครงการขององค์กรชุมชน โครงการขององค์กรพัฒนาเอกชน ในการนี้บัณฑิตอาสาสมัครสะท้อนว่าโครงการที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ทำให้ความรู้ของตนเองมีคุณค่าเกิดขึ้นมากกว่าที่ให้เข้าไปเรียนรู้เพียงอย่างเดียว การเข้าไปเรียนรู้เพียงอย่างเดียวเปรียบเหมือนได้ฝ่ายเดียว ไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าได้ทำอะไรกับชุมชน ทำให้ไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกสำนึกของอาสาสมัคร

๒. ข้อจำกัดเกี่ยวกับพื้นที่ปฏิบัติงานสนาม พบว่าบางพื้นที่ไม่มีกิจกรรมของโครงการให้เรียนรู้ บางพื้นที่ไม่มีพี่เลี้ยงโครงการปฏิบัติงานสนาม

๓. ความชัดเจนในภาระงานของโครงการ บางโครงการทำความเข้าใจถึงบทบาท ภาระหน้าที่ชัดเจนในช่วงเตรียมพื้นที่ แต่เมื่อบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงานพบว่าไม่เป็นไปตามเงื่อนไขบทบาทที่ทำความเข้าใจไว้

๔. ข้อจำกัดในการนิเทศงานของอาจารย์ที่ปรึกษาและนักวิชาการศึกษา การนิเทศงานแต่ละพื้นที่ทำได้ในระยะเวลาจำกัด ประกอบกับจำนวนครั้งในการนิเทศงานลดลงจาก (เดิมกำหนดให้นิเทศงานอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า ๒ ครั้งทั้งอาจารย์และนักวิชาการศึกษา) บัณฑิตอาสาสมัครสะท้อนว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นขบวนการกำลังใจแก่ผู้ที่อยู่ห่างไกลเหงาและหัวเหว การได้พบพี่เลี้ยงและอาจารย์ที่เข้าใจจะช่วยเสริมกำลังใจในการปฏิบัติงานอย่างดียิ่ง

ช่วงที่ ๓ การทำสารนิพนธ์

การทำสารนิพนธ์เป็นองค์ประกอบหนึ่งของหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) เป็นการนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ตลอดจนการวิเคราะห์ นำเสนอปัญหาและข้อเสนอแนะตามกระบวนการระเบียบวิธีวิจัย สารนิพนธ์จึงเป็นงานศึกษารวบรวมข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติงานสนามของบัณฑิตอาสาสมัคร เป็นข้อมูลเบื้องต้นที่เก็บรวบรวมมาโดยการใช้องค์ความรู้ เทคนิค เครื่องมือ การวิจัย ดังนั้นเป้าหมายของการทำสารนิพนธ์จึงเป็นทั้งกระบวนการเรียนรู้ทางวิชาการ เพื่อสร้างความรู้และกระบวนการพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์

กระบวนการเตรียมการเพื่อให้เอื้อต่อการจัดทำสารนิพนธ์ของบัณฑิตอาสาสมัครเริ่มดำเนินการตั้งแต่ช่วงอบรมภาควิชาการที่มีทั้งการเรียนรายวิชาโดยเฉพาะวิชาการศึกษาวิจัยทางสังคม และการเสริมภาควิชาการในเรื่องการฝึกเขียน ในช่วงการปฏิบัติงานสนามมีการมอบหมายงานให้บัณฑิตอาสาสมัครต้องจัดทำรายงานการศึกษาชุมชนที่ตนเองรับผิดชอบปฏิบัติงาน รวมถึงต้องนำเสนอโครงร่างสารนิพนธ์ในการสัมมนาระหว่างการปฏิบัติงาน และนำเสนอข้อค้นพบในการสัมมนาทางวิชาการประจำปีซึ่งเป็นการสัมมนาเมื่อสิ้นสุดการปฏิบัติงานสนาม การทำสารนิพนธ์จึงเป็นช่องทางที่เอื้อให้บัณฑิตอาสาสมัครเรียนรู้ชุมชนอย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการจัดทำสารนิพนธ์มีข้อจำกัดหลายประการดังรายงานผลการวิจัยปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ในส่วนการปฏิบัติงานสนามและการทำสารนิพนธ์ โดย อาจารย์ ดร.นภาพร อดิวนิชยพงศ์และคณะได้ระบุไว้สรุปได้ดังนี้

๑. การเลือกหัวข้อสารนิพนธ์ บัณฑิตอาสาสมัครไม่สามารถหาหัวข้อสารนิพนธ์ได้ สาเหตุเนื่องจากบัณฑิตอาสาสมัครมีฐานข้อมูลในการศึกษาชุมชนน้อยทำให้ไม่เห็นประเด็นที่น่าสนใจ

๒. อาจารย์ที่ปรึกษาไม่มีเวลา อาจารย์ที่ปรึกษาที่ไม่สามารถไปเยี่ยมเยียนหรือไม่มีเวลาให้คำแนะนำบัณฑิตอาสาสมัครได้มีผลกระทบ

ต่อการทำสารนิพนธ์อย่างยิ่ง และสืบเนื่องจากการไม่ค่อยได้ติดต่อกันนี้ ทำให้มีช่องว่างในการติดต่อสื่อสารกันซึ่งส่งผลทำให้ไม่สามารถทำสารนิพนธ์ให้สำเร็จการศึกษาได้

๓. ปัญหาสืบเนื่องจากการใช้ชีวิตในชุมชนมีผลกระทบต่อการทำสารนิพนธ์ จากการสนทนากลุ่มกับบัณฑิตอาสาสมัครเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๕๐ พบว่าหากบัณฑิตอาสาสมัครต้องใช้เวลาในการแก้ปัญหาการปรับตัวกับครอบครัวและชุมชนและการทำงานโครงการบัณฑิตอาสาสมัครจะยังไม่มีการใส่ใจในการทำงานสารนิพนธ์ รวมถึงการเร่งรัดในการส่งโครงร่างสารนิพนธ์ด้วยเช่นกัน บัณฑิตอาสาสมัครสะท้อนว่าเป็นการทำงานอย่างเร่งรีบ ไม่ได้ตรงตามความสนใจจริงมากนัก ซึ่งส่งผลต่อเนื่องถึงความกระตือรือร้นในการทำงานสารนิพนธ์ดังกล่าว

บัณฑิตอาสาสมัครเรียนรู้วิถีชุมชนกับชาวบ้าน (กาญจนบุรี)

๖.๒ หลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม

หลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม สำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นรุ่นแรก รับนักศึกษา จำนวน

๓๐ คน และดำเนินการต่อเนื่องมาในรุ่นที่ ๒ อีกจำนวน ๓๐ คน ในปีถัดไป ต่อมาสำนักบัณฑิตอาสาสมัครไม่ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ภายหลังสำนักฯ ได้ทบทวนแผนการทำงานของฝ่ายบริการทางวิชาการ เห็นความสำคัญของหลักสูตรดังกล่าวจึงเห็นควรดำเนินการต่อมาในปีการศึกษา ๒๕๔๗ จึงรับนักศึกษาเข้าร่วมโครงการ จำนวน ๕๐ คน (เอกสารรายงานการประชุมคณะกรรมการบริการทางวิชาการ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๗)

จุดเด่นของหลักสูตรนี้คือ มีการประสานความร่วมมือกันกับองค์กรภายนอกที่เป็นองค์กรที่ทำงานเพื่อผู้ด้อยโอกาสทั้งภาครัฐและเอกชน ในกระบวนการสร้างเยาวชนให้มีสำนึกการทำงานด้วยอุดมการณ์อาสาสมัคร นอกจากนี้หลักสูตรยังเปิดโอกาสและเป็นช่องทางที่ให้นักศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่มีเวลาว่าง มีความพร้อม และมีจิตอาสาสมัคร ได้รับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม และได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ในการช่วยเหลือบุคคลที่ด้อยกว่าโอกาสทางสังคม ซึ่งถือได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม เป็นประโยชน์ต่อตัวนักศึกษาที่เข้าร่วมโครงการเอง ในแง่ของการเป็นผู้ที่มีจิตใจเมตตา มีความเป็นอาสาสมัครพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสกว่า มีความเสียสละ ทำเพื่อสังคมประโยชน์ของสังคมส่วนรวม ตลอดจนนักศึกษาที่เข้าร่วมโครงการฯ ยังได้ความรู้และประสบการณ์จากการทำงานอาสาสมัคร และการทำงานกับองค์กรต่าง ๆ อันสามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตัวนักศึกษาเองในอนาคตได้

สำนักบัณฑิตอาสาสมัครมีบทเรียนการดำเนินงานหลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม ๒ ประเด็นใหญ่ คือ (๑) เรื่องงบประมาณ การจัดหลักสูตร สำนักบัณฑิตอาสาสมัครมีภารกิจหลักคือดำเนินการจัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ที่เป็นหลักสูตรทางการ จึงไม่มีงบประมาณเพียงพอดำเนินกิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ ที่ไม่ใช่หลักสูตรที่เป็นทางการ ในการดำเนินงานดังกล่าว สำนักฯ ต้องประสานของงบประมาณจากฝ่ายการนักศึกษาของมหาวิทยาลัยถึงจะสามารถดำเนินกิจกรรมได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการดำเนินงานของหลักสูตรไม่ต่อเนื่อง ขึ้นอยู่กับนโยบายของผู้บริหารมหาวิทยาลัยในแต่ละยุคด้วยว่าเห็นความสำคัญของการพัฒนานักศึกษาในส่วนนี้มากน้อยเพียงใด (๒) ความไม่ต่อ

เนื่องในการปฏิบัติงานของนักศึกษาหลักสูตรกำหนดให้นักศึกษาปฏิบัติงานร่วมกับองค์กรไม่น้อยกว่า ๑๕๐ ชั่วโมง เพื่อเรียนรู้ประเด็นปัญหาสังคมจากการทำงาน แต่จากการดำเนินงานที่ผ่านมา พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่ไม่สามารถปฏิบัติงานได้ครบกำหนดชั่วโมงตามช่วงเวลากำหนด หลักสูตรต้องขยายเวลาเพิ่มทำให้มีผลกระทบต่อการจัดกิจกรรมสรุปบทเรียนของหลักสูตรอย่างต่อเนื่อง

ข้อจำกัดในการดำเนินงานของหลักสูตร จากการสรุปบทเรียนการทำงานของผู้รับผิดชอบดำเนินการในคณะกรรมการบริการทางวิชาการ และการสรุปบทเรียนร่วมกันกับเจ้าหน้าที่องค์กรปฏิบัติงานและนักศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ สรุปมีข้อจำกัดหลัก ๆ ดังนี้ (สุกญา บัณฑิตุรัตน์, รายงานสรุปผลการดำเนินงานหลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม, ๒๕๔๙)

๑. ข้อจำกัดที่เกิดจากการบริหารจัดการการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ พบว่าการประสานงานระหว่างสำนักฯ องค์กรปฏิบัติงานและนักศึกษายังมีความคลาดเคลื่อนในเรื่องของบทบาทภาระหน้าที่ที่ชัดเจนของนักศึกษาในการทำงานแต่ละองค์กร เรื่องช่วงเวลาปฏิบัติงานของนักศึกษา การทำความเข้าใจถึงประเด็นการเรียนรู้ปัญหาสังคมของนักศึกษายังไม่ชัดเจนในรายบุคคล ซึ่งโดยกระบวนการแล้วเจ้าหน้าที่ขององค์กรต้องทำความเข้าใจแก่นักศึกษา แต่เนื่องด้วยกำลังของเจ้าหน้าที่ที่มีไม่เพียงพอ จึงทำให้นักศึกษาบางคนไม่สามารถเข้าใจสถานการณ์ของสังคมได้ชัดเจน ซึ่งหากอาจารย์นิเทศช่วยทำหน้าที่ดังกล่าวจะช่วยลดข้อจำกัดลงได้

๒. ข้อจำกัดที่เกิดจากนักศึกษา ในการดำเนินงานพบว่า นักศึกษามีข้อจำกัดเรื่องเวลา ไม่สามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่อง รวมถึงความอดทนในการทำงาน และสถานที่ทำงานที่ต้องใช้เวลาเดินทาง ทำให้ไม่สามารถบรรลุผลในการทำงานได้

๖.๓ หลักสูตรสัมพัทธ์ชีวิตชนบท

หลักสูตรนี้เป็นหลักสูตรหนึ่งในงานบริการทางวิชาการของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ที่เริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๕ (แต่ไม่ได้ดำเนินการต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี ขึ้นอยู่กับการขอสนับสนุนงบประมาณ

จากภายนอก) ซึ่งมุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายเป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัย โดยต้องการเปิดโอกาสให้นักศึกษาฯ ได้ออกไปสัมผัสและทดลองใช้ชีวิตในชนบทในช่วงปิดภาคการศึกษาในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ทดลองสัมผัสชีวิตชาวชนบทที่ดำรงชีวิตท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้นักศึกษาได้แนวคิดเปรียบเทียบในความแตกต่างระหว่างเมืองและชนบท ซึ่งเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การคิดวิเคราะห์ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น และโครงการกำหนดผลที่ให้นักศึกษาควรจะได้รับในระหว่างการเข้าร่วมกิจกรรมหรือได้รับภายหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมแล้ว คือ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในวิถีของคนในชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน นักศึกษามีทักษะและประสบการณ์ตรงจากการได้ทดลองใช้ชีวิตในหมู่บ้าน

จากการสัมภาษณ์นักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรม การสัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรเจ้าหน้าที่ประสานงานพื้นที่และชาวบ้านที่ร่วมกิจกรรมสะท้อนความคิดเห็นต่อประโยชน์ของการจัดกิจกรรมว่า ๑) นักศึกษาเกิดความประทับใจและความรู้สึกถึงความมีคุณค่าต่อสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกต่อเพื่อนมนุษย์ที่มีความเกี่ยวข้องต่อกันเสมือนเป็นญาติจากการทำงานที่ได้มีโอกาสเข้าพักและมีความใกล้ชิด ได้สัมผัสกับบรรยากาศของครอบครัวที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมกับนักศึกษา ส่งผลทางด้านจิตใจเพิ่มมากขึ้นที่จะมีความรัก ความเอื้ออาทรต่อกันและเป็นการเปิดโลกทัศน์มุมมองของตัวนักศึกษาเองให้กว้างขวางมากขึ้น เป็นการเพิ่มการยอมรับตัวบุคคลหรือแนวความคิดที่มีความแตกต่างได้มากขึ้น หรือในเรื่องของคุณค่า คุณประโยชน์ของสิ่งต่าง ๆ เช่น สภาพแวดล้อม สิ่งที่เป็นธรรมชาติ ป่า อาหาร จากการเข้าไปมีประสบการณ์ร่วมกับชาวบ้านและดำเนินชีวิตเช่นเดียวกันหรือในเรื่องของการเรียนรู้ที่จะทำงาน หาเลี้ยงชีพตามแบบชาวบ้านในเรื่องของการทอผ้า เป็นความยากลำบากกว่าจะได้มาของผ้า ๑ ผืน ต้องอาศัยขั้นตอนกระบวนการหลายอย่าง เช่น การปลูกต้นหม่อน การเลี้ยงตัวไหม กรอด้ายมัดลาย และการทอผ้าไหมทีละ ๑ เส้น การได้มีโอกาสอยู่ท่ามกลาง

สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่เอื้ออำนวย มีผลต่อทัศนคติที่ดีและมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง เช่น ประวัติศาสตร์ การสั่งสมความรู้ หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้งที่หมู่บ้านแห่งนี้ หรือสถานที่อื่นได้มากขึ้น ๒) บังเกิดความภาคภูมิใจที่มีความสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับชาวบ้านได้ และสามารถช่วยเหลือหรือทำงานบางอย่างให้กับบ้านที่พักอาศัยได้ เช่น การช่วยทำงานบ้าน ก่อให้เกิดความรู้สึกดีต่อตัวเอง ๓) สิ่งที่ชาวบ้านได้รับจากที่มีการศึกษาชุมชนในครั้งนี้คือ ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจและตระหนักถึงคุณค่าในตนเองหรือในเรื่องของวัฒนธรรมการดำรงชีวิต จากการที่มีผู้สนใจที่จะเรียนรู้ ศึกษาการใช้ชีวิตแบบชนบท ชาวบ้านได้มีโลกทัศน์ มุมมองที่เกี่ยวกับชาวเมืองมากขึ้น เป็นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกัน ต่างฝ่ายต่างมีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ๔) สิ่งที่ได้มีการเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มนักศึกษาที่ลงชุมชน นักศึกษาสะท้อนว่าบรรยากาศ สถานการณ์ และสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มนักศึกษา การได้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่อกันก่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาความสัมพันธ์มากขึ้น

จากการสัมภาษณ์นักศึกษพบว่าผลจากการที่ได้มีการศึกษาชุมชนในครั้งนี้บางส่วนเป็นเรื่องยากที่จะมีการถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูด เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่าทางด้านจิตใจ ในส่วนของความรู้ที่ได้รับนั้นเป็นประโยชน์อย่างยิ่งด้วยเหตุปัจจัยที่มีการช่วยเตรียมการจากอาจารย์ที่ปรึกษาที่มีการช่วยแนะนำในเรื่องการศึกษาชุมชน ทำให้การศึกษาชุมชนนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถึงแม้ว่าตัวผู้ศึกษาเองจะไม่เคยมีประสบการณ์การศึกษาชุมชนมาก่อนเลยก็ตาม แต่สิ่งที่ได้รับกลับมาในครั้งนี้มีความต่างอย่างมากจากที่เคยได้รับในการเข้าค่ายศึกษาชุมชนอื่น ๆ ทั่ว ๆ ไป เนื่องจากมีการปฐมนิเทศก่อนที่จะมีการลงศึกษาชุมชนจริง ๆ ผู้ศึกษาจึงมีความเห็นว่าการเตรียมการที่พร้อมก่อนมีการศึกษาชุมชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับผู้ที่จะลงไปศึกษา การเตรียมการนั้นอาจมีประเด็นของประเด็นที่ต้องการศึกษา วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา นอกจากนี้ยังเป็นเรื่องของ การเตรียมตัว เตรียมใจพร้อมที่จะรับกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น

อาจมีการชักชวนทำความเข้าใจกันก่อนว่า “เมื่อลงชุมชนแล้ว จะต้องพบเจอกับสิ่งใดบ้าง หรืออาจต้องพบกับสิ่งที่ไม่คาดคิดก็เป็นได้”

หลักสูตรดังกล่าว เป็นสิ่งที่มีคุณค่าก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ไม่สามารถหาได้จากในห้องเรียน เพราะเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นบนสภาพของชีวิตจริง เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผู้เรียนต้องมีการใช้ทักษะในทุก ๆ ด้าน เมื่อต้องลงไปศึกษาชุมชน

ข้อจำกัดของการจัดกิจกรรมนี้ที่สำคัญคือ งบประมาณ เนื่องจากสำนักบัณฑิตอาสาสมัครต้องอาศัยการสนับสนุนงบประมาณจากภายนอกเท่านั้นจึงจะดำเนินกิจกรรมได้ ส่วนในประเด็นที่จะก่อให้เกิดสำนักอาสาสมัครหรือไม่ั้น จากการสัมภาษณ์ภรณ์ฤทัย ชื่นอารมณ์ เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๕๐ หนึ่งในผู้รับผิดชอบการจัดกิจกรรมกล่าวว่า เป็นเพียงการจัดประกายให้รู้สึกมีจิตสำนึก ควรต้องพัฒนาต่อเนื่องในกิจกรรมอื่น ๆ ต่อ เช่น แนะนำให้เข้าร่วมหลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคมต่อไป ส่วนในการจัดกิจกรรมของหลักสูตรสัมผัสชีวิตชนบทนั้น หากมีกิจกรรมที่จัดให้นักศึกษาได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมพัฒนาชุมชนร่วมกับชาวบ้านจะเสริมความรู้สึกล้านักอาสาสมัครได้

๖. บทสรุป

การจัดกิจกรรมทั้ง ๓ หลักสูตร ของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร คือการจัดให้มีห้องเรียนทางสังคม นักศึกษาได้มีโอกาสเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ได้มีโอกาสฝึกฝน พัฒนา ทบทวนตนเอง สรุปบทเรียนตนเองอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ และที่สำคัญยังเป็นหลักสูตรที่เปิดโอกาสให้อาจารย์ในมหาวิทยาลัยได้มีโอกาสเรียนรู้ชุมชนพร้อม ๆ กับนักศึกษา แต่อย่างไรก็ตามในแต่ละหลักสูตรก็จะมี ความแตกต่างกันในเรื่องของระยะเวลาในการเรียนรู้ประเด็นปัญหาของสังคม หลักสูตร ป.บอ. มีระยะเวลาเรียนรู้ในชุมชน ๗ เดือน โครงการนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม มีระยะเวลาไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ชั่วโมง และโครงการสัมผัสชนบท มีระยะเวลาอยู่ในชุมชน ๓ วัน นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างกันในเรื่องลักษณะ

ของภาระงานที่มอบหมายให้นักศึกษาเรียนรู้และสรุปบทเรียน กล่าวคือ นักศึกษาในหลักสูตร ป.บอ. จะต้องศึกษาชุมชนพร้อมบริการชุมชนตาม โครงการปฏิบัติงานสนามที่ตนเองเลือกและสรุปบทเรียนในรูปของสารนิพนธ์ ส่วนโครงการนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม เรียนรู้ประเด็นปัญหาสังคม จากการทำงานร่วมกับองค์กรและสรุปบทเรียนเป็นรายงานและการจดบันทึกประจำวัน สำหรับโครงการสัมผัสชนบทนั้นเป็นเพียงให้นักศึกษาได้เห็น ได้สัมผัสวิถีชีวิตชนบทจากของจริง ได้เรียนรู้จากครอบครัว ได้เรียนรู้จากการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กับชาวชนบท

โดยสรุป สำนักฯ เป็นองค์กรหนึ่งในสถาบันการศึกษา ที่ดำเนินการจัดการศึกษาและจัดกิจกรรมเพื่อมุ่งเน้นพัฒนา “คน” โดยเฉพาะเยาวชนคนหนุ่มสาวให้มีสำนึกของการให้ การอาสา การเสียสละ ทำงานเพื่อส่วนรวม เป็นความมุ่งหมายสูงสุดขององค์กร อาจกล่าวได้ว่าสำนักฯ เป็นหน่วยงานภาครัฐเพียงหน่วยงานเดียวที่มีการจัดการศึกษา/จัดกิจกรรมทางเลือกเช่นนี้ คือจัดห้องเรียนชุมชนให้นักศึกษาได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ควบคู่ไปกับการจัดให้อาจารย์ในมหาวิทยาลัยได้เรียนรู้ร่วมกันกับนักศึกษาและชุมชนและองค์กรเอกชน ซึ่งบ่อยครั้งที่มหาวิทยาลัยกล่าวถึงอย่างภาคภูมิใจ แต่อย่างไรก็ตามประสบการณ์ในรอบ ๑๐ ปีที่ผ่านมา สำนักฯ มีข้อจำกัดในเรื่องการบริหารงบประมาณเป็นอย่างมาก จนต้องดิ้นรนเพื่อขอรับการสนับสนุนจากภาคเอกชนเพื่อยืนหยัดทำงานตามอุดมการณ์ต่อไป

ท้ายสุดหากสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันการศึกษาให้ความสำคัญกับการศึกษาทางเลือกอย่างจริงจัง สำนักบัณฑิตอาสาสมัครหวังอย่างยิ่งที่จะเห็นการดำเนินการจัดการศึกษา/การจัดกิจกรรมเช่นนี้เกิดขึ้นในสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ของสังคมไทย

บรรณานุกรม

- นภาพร อติวานิชยพงศ์ และคณะ, ๒๕๔๘. “รายงานผลการวิจัยปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ในส่วนการปฏิบัติงานสนาม.” กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)
- ประเสริฐ แรงกล้า และคณะ, ๒๕๕๐. “รายงานผลการวิจัยปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ในส่วนการทำสารนิพนธ์.” กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)
- สกุณา บัณฑิตรัตน์, ๒๕๔๙. “รายงานสรุปผลการดำเนินงานหลักสูตรนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม.” กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)
- _____. “รายงานสรุปผลการเสวนาผู้ทรงคุณวุฒิในการปรับปรุงหลักสูตรพัฒนาจิตสำนึกอาสาสมัคร.” กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)
- สกุณา บัณฑิตรัตน์ และคณะ, ๒๕๕๐. “รายงานผลการวิจัยแนวคิด รูปแบบและวิธีการพัฒนาจิตสำนึกอาสาสมัครในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรณีศึกษาการจัดกิจกรรมของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร.” กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)
- สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙. “คู่มือการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ปีการศึกษา ๒๕๔๙.” กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)
- _____. “คู่มือนักศึกษาอาสาสมัครบริการสังคม ปีการศึกษา ๒๕๔๗.” กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)

สุรัสวดี นุ่นพยนต์ และยงยุทธ พึ่งวงศ์ญาติ, ๒๕๔๐. “๑๗ ปีการผลิตบัณฑิตอาสาสมัคร.” กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)

อรศรี งามวิทยาพงศ์, ๒๕๔๗. “รายงานผลการวิจัยปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ในส่วนงานรายวิชา.” กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)